

Marta Drabchuk

"Stan i perspektywy demokracji bezpośredniej w Polsce", red. Maria Marczevska-Rytko, Lublin 2010 : [recenzja]

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia 18/1, 137-141

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marta Drabchuk, rec. [*Stan i perspektywy demokracji bezpośredniej w Polsce*, (red.) Maria Marczewska-Rytko, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2010, ss. 361.]

Demokracja bezpośrednia jest systemem politycznym, w którym podejmowanie decyzji politycznych odbywa się poprzez głosowanie, w którym wziąć udział mogą wszyscy obywatele uprawnieni do głosowania. W warunkach współczesnego świata jest to tylko model idealny, jednakże narzędzia demokracji bezpośredniej – referendum, plebiscyt, inicjatywa ludowa, weto ludowe, konsultacja ludowa – występują w większości współczesnych systemów demokracji pośredniej. Eksperci oraz naukowcy analizują zakres funkcjonowania i kierunki rozszerzania tej formy demokracji. Przemiany systemowe i ustrojowe w Polsce spowodowały, iż problematyka ta jest podejmowana również w pracach polskich badaczy.

Ustawowe prawo do podejmowania decyzji przez obywateli polskich jest zagwarantowane w artykule 4 Konstytucji RP, który stanowi, że „władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu. Naród sprawuje władzę przez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio”¹. Jednakże istotnym czynnikiem dla funkcjonowania form demokracji bezpośredniej są świadomi i zaangażowani w życie społeczne i polityczne obywatele.

W 2010 roku pod redakcją Marii Marczewskiej-Rytko ukazała się praca zbiorowa zatytułowana *Stan i perspektywy demokracji bezpośredniej w Polsce*, wydana przez Wydawnictwo UMCS, która stanowi bogate i cenne uzupełnienie dotychczasowej debaty poświęconej tej problematyce. Warto zauważyć, iż jest to publikacja pod redakcją badaczki z dziedziny nauk o polityce o znaczącym dorobku w tematyce, której książka dotyczy. Prezentowane w niej artykuły zostały przygotowane na ogólnopolską konferencję naukową pt. „Stan i perspektywy demokracji bezpośredniej w Polsce”, zorganizowaną przez Zakład Ruchów Politycznych Wydziału Politologii UMCS w Lublinie i stanowią usystematyzowaną analizę dotychczasowych zastosowań instrumentów demokracji bezpośredniej w Polsce oraz zawierają wskazania perspektyw na przyszłość. Według autorów i redaktorki książki demokrację bezpośrednią w Polsce należy rozpatrywać w dwóch wymiarach – lokalnym i ogólnokrajowym, w dwóch sferach – aksjologicznej i instytucjonalnej, a także porównawczo w dwóch perspektywach – europejskiej i światowej.

Na recenzowaną publikację składa się kilkadziesiąt artykułów. Została ona podzielona na następujące części: *Dylematy, uwarunkowania i oceny demokracji bezpośredniej*; *Funkcjonowanie demokracji bezpośredniej*; *Doświadczenia innych państw w kontekście demokracji bezpośredniej* oraz *Aneks*. Poszczególne części są określone jednoznacznie i precyzyjnie.

Wprowadzenie zawiera dokonaną przez redaktorkę charakterystykę instytucji demokracji bezpośredniej o charakterze władczym oraz proceduralnym, jak również krótką informację o tym, czego się należy spodziewać w dalszych częściach publikacji.

Część pierwszą – *Dylematy, uwarunkowania i oceny demokracji bezpośredniej* – rozpoczyna artykuł Marka Żyromskiego poświęcony demokracji ateńskiej, jako demokracji dla elit. Autor wskazuje, dlaczego demokracja ta, uważana za klasyczny model demokratyczny, jest jedynie demokracją bezpośrednią oraz podkreśla ogromną różnorodność zjawiska demokracji i samych systemów demokratycznych.

¹ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Dz.U. 1997, NR 78 poz. 483).

W Polsce najczęściej wykorzystywaną instytucją demokracji bezpośredniej jest referendum. W kolejnym artykule Maria Marczevska-Rytko opisuje doświadczenia stosowania tego instrumentu tak na poziomie ogólnopaństwowym, jak i na szczeblu lokalnym. Zauważa, iż większość wniosków o przeprowadzenie referendum w Polsce nie doczekała się pozytywnego rozstrzygnięcia, co więcej, opinie na temat możliwości aktywizacji społeczeństwa polskiego w przyszłości są podzielone. Kontrowersje budzą również aksjologiczne kwestie instytucji referendum i innych form demokracji bezpośredniej. Analiza frekwencji wyborczej oraz uzyskanej legitymizacji społecznej dla kandydatów podczas wyborów do samorządu terytorialnego pozwoliła autorowi kolejnego artykułu – Stanisławowi Michałowskiemu – na stwierdzenie, iż demokracja bezpośrednia na szczeblu samorządowym w formie referendum sprawdziła się w Polsce tylko częściowo, mimo to nie można urzeczywistniać autentycznego samorządu terytorialnego bez bezpośredniej partycypacji w nim społeczeństwa. Szymon Krzyżaniak dowodzi braku zależności proporcjonalnej między wysokim poziomem zaangażowania obywateli w życie polityczne, a jakością tego życia. Według teorii demokracji Roberta A. Dahla, przywołanej przez autora, demokracja bezpośrednia, tak obecna i potrzebna we współczesnym świecie, przeszła trzy transformacje, w wyniku czego pojawił się model ustroju, zwany przez Dahla poliarchią, tzn. proces, w ramach którego ludzie niebędący liderami wywierają znaczny wpływ na liderów. Prawa polityczne mniejszości narodowych zostały przeanalizowane przez Grzegorza Janusza. Dowodzi on, że szeroki udział przedstawicieli mniejszości w pracach samorządów świadczy o realizacji prawa do udziału w życiu publicznym. Na możliwość uzyskania mandatów przez przedstawicieli mniejszości narodowej wyraźnie wpływa zwarte zamieszkanie danej mniejszości na terenie gminy. Interesującym okazał się artykuł Wojciecha Ziętarey sygnalizujący rosnące znaczenie think tanków, które stwarzają inicjatywę zmiany prawa wyborczego w procesie decyzyjnym. Autor analizuje propozycje Instytutu Spraw Publicznych dotyczące zwiększenia udziału w referendach, m. in. głosowanie przez pełnomocnika, z pomocą osoby uprawnionej, głosowanie korespondencyjne, przedterminowe, elektroniczne i „wędrująca urna wyborcza”. Artykuł Kamila Miliszewskiego jest odpowiedzią na pytanie, jakie miejsce w propagowaniu idei i działalności ruchu anarchosyndykalistów zajmuje demokracja bezpośrednia. Autor definiuje pojęcie anarchosyndykalizmu oraz proponuje dwa odmienne modele demokracji: „negocjacyjny” i „nienegocjacyjny”. Podkreśla jednak, że proponowane przez niego rozwiązania ukazują jedną z alternatywnych idei demokracji bezpośredniej.

Następny artykuł stanowi rozważanie na temat realnej możliwości szerzenia obszarów funkcjonowania demokracji bezpośredniej we współczesnej Polsce, biorąc pod uwagę warunki niezbędne do zaistnienia tej formy demokracji. Oceniając aktywność społeczną oraz stopień zaangażowania społeczeństwa w procesy decyzyjne, Arkadiusz Indraszczyk wnioskuje, iż na obecnym etapie demokracja bezpośrednia jest bardziej mitem, niż realną możliwością. Problem jednoznacznie tkwi w słabym społeczeństwie obywatelskim w Polsce. Jednocześnie autor argumentuje, że dla zwiększenia aktywności obywateli w sferze politycznej należałoby zastosować nowe technologie w procedurach informacyjnych, konsultacyjnych i procedurach głosowania. Co więcej, zachodzące na skalę globalną przemiany społeczno-ekonomiczne, demograficzne, szerzące się niedobór pracy trwałej, spadek zapotrzebowania na siłę roboczą są źródłem marginalizacji i ekskluzji społecznej, co w konsekwencji znajduje odzwierciedlenie w malejącej frekwencji wyborczej. Zarys powiązań między demokracją a przemianami form zatrudnienia jest prezentowany w następnym artykule, opracowanym przez Marka Bednarza.

Część publikacji pt. *Dylematy, uwarunkowania i oceny demokracji bezpośredniej* zamykają rozważania na temat stosunku polskiego społeczeństwa do instrumentów demokracji bezpośredniej w Polsce (referendum i inicjatywy ustawodawczej obywateli, przewidzianych w Konstytucji RP). Joanna Lalak-Krzyżanowska wskazuje na barierę rozwoju demokracji bezpośredniej w Polsce, jaką niewątpliwie jest niewielka aktywność obywateli oraz szansę, jaką stanowi popularność instytucji referendum.

Druga część publikacji – *Funkcjonowanie demokracji bezpośredniej* – jest poświęcona narzędziom demokracji bezpośredniej występującym w Polsce, jak również przykładom ich zaadaptowania dla podjęcia konkretnych decyzji na szczeblu ogólnopolskim oraz lokalnym. Uzasadnione wydaje się rozpoczęcie tej części książki artykułem dotyczącym referendum i obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej w III Rzeczpospolitej. W przekonaniu Krystyny Leszczyńskiej instytucje demokracji występujące w Polsce pozwalają społeczeństwu brać realny udział w sprawowaniu władzy politycznej, niemniej jednak stanowią one bardzo niebezpieczną broń, podkopującą wartości, które leżą u podstaw demokracji przedstawicielskiej. Autorzy dwóch kolejnych artykułów uwagę badawczą koncentrują na referendum w Polsce. Małgorzata Podolak skupia się na referendum w Polsce i perspektywach jego rozwoju. Podkreśla problem wykształcenia politycznego społeczeństwa oraz podziały, jakie rodzą się w czasie trwania referendum, prowadzące do polaryzacji wyborców. Z kolei Dominik Sieklucki zastanawia się nad nieskutecznymi inicjatywami referendalnymi. Autor dokonuje podziału nieskutecznych inicjatyw na trzy grupy, stosując przy tym kryterium stopnia, na jakim zatrzymały się działania na rzecz zorganizowania głosowania oraz wskazuje na mankamenty obowiązujących regulacji prawnych w zakresie referendum ogólnokrajowego oraz na problem formułowania zbyt skomplikowanych i rozbudowanych pytań. Marcin Rachwał, z kolei, rozważa podstawy prawne oraz praktyki stosowania inicjatywy ludowej w sprawie zarządzenia ogólnokrajowego referendum w Polsce, wprowadzonej do systemu politycznego Polski w 1995 roku. Wyraża on zastrzeżenia co do obecnie funkcjonującego rozwiązania, gdyż stawia ono w pozycji uprzywilejowanej posłów, głosujących nad inicjatywą ludową w sprawie zarządzenia referendum. W kolejnym artykule analizie zostało poddane najbardziej znane i popularne narzędzie demokracji bezpośredniej, mianowicie ludowa inicjatywa ustawodawcza. Dariusz Skrzypiński przeprowadza analizę polskiej praktyki parlamentarnej – projekty ustawodawcze zgłaszane w poszczególnych kadencjach Sejmu w latach 1999-2009. Tym artykułem kończą się rozważania na temat funkcjonowania instrumentów demokracji bezpośredniej na poziomie ogólnokrajowym.

Kolejne artykuły będą bowiem dotyczyć szczebla lokalnego lub konkretnego zakresu problemowego. Pierwszy z nich to próba pokazania funkcjonowania demokracji partycypacyjnej na przykładzie osiedli miasta Chełma, jako jednostek pomocniczych. Andrzej Stachniuk przedstawia procedury tworzenia jednostek pomocniczych – osiedli, ich zadania i kompetencje, a także niski stopień partycypacji mieszkańców osiedli w zebraniach mieszkańców, w zarządzaniu wspólnym otoczeniem. Na koniec autor dzieli się własnym doświadczeniem zdobytym podczas pracy w radzie jednego z osiedli Chełma. Kwestie współuczestniczenia lokalnej społeczności w sprawach publicznych zostały zaprezentowane przez Marię Orłowską-Bednarz na przykładzie sołectwa. Sołectwa działają poprzez swoje organy wykonawcze (sołtys i rada sołecka) oraz uchwałodawcze (zebranie wiejskie). Zebranie wiejskie to typowa forma demokracji bezpośredniej, gdyż pozwala ono na szerszy udział społeczności lokalnej w podejmowaniu decyzji politycznych, niż w przypadku demokracji

przedstawicielskiej w postaci rad gminnych. Następny artykuł stanowi kontynuację analizy problematyki funkcjonowania mechanizmów demokracji bezpośredniej w sołectwach przez pryzmat Ustawy o funduszu sołeckim z dnia 20 lutego 2009 roku. Barbara Klimek i Dariusz Kraszewski zwracają uwagę, iż fundusz sołecki dla wielu gmin stanowi ogromną szansę rozwoju, a zarazem duże wyzwanie ze względu na pewne novum takiego rozwiązania oraz brak odpowiednich narzędzi. Dane empiryczne zgromadzone przez Bartosza Abramowicza za pomocą wywiadu telefonicznego oraz ankiety pocztowej, we wszystkich (158) urzędach gmin wiejskich i miejsko-wiejskich województwa łódzkiego posłużyły do oceny rzeczywistej aktywności mieszkańców sołectw tego województwa. W ostatnim artykule zamieszczonym w tej części książki Leszek Buliński zwraca uwagę na polskie problemy w reformowaniu służby zdrowia oraz potrzebę współdziałania komplementarnych form demokracji bezpośredniej i przedstawicielskiej w tworzeniu polityki ochrony zdrowia.

Cześć trzecia publikacji – *Doświadczenia innych państw w kontekście demokracji bezpośredniej* – zawiera artykuły na temat funkcjonowania narzędzi demokracji bezpośredniej w Stanach Zjednoczonych Ameryki, Szwecji, Norwegii, Wielkiej Brytanii oraz państwach Europy Środkowej i Wschodniej. Artykuł Agnieszki Pawłowskiej zawiera charakterystykę porównawczą referendum lokalnego w Polsce i Stanach Zjednoczonych. Autorka przedstawia odmienności w zakresie przedmiotowym referendum lokalnego obu państw, wskazuje na szersze jego ujęcie w przypadku Stanów Zjednoczonych, jak również szerszy katalog spraw poddawanych w tym państwie pod głosowanie w referendum. Kolejny artykuł przedstawia wynik analizy doświadczenia stosowania form demokracji bezpośredniej w Norwegii i Szwecji, szczególnie referendum powszechnego na poziomie ogólnokrajowym i lokalnym. Na podstawie przeprowadzonej analizy Andrzej Kubka wskazuje kilka wątpliwości dotyczących coraz szerszego zastosowania tego rozwiązania w praktyce sprawowania władzy przez społeczeństwo w państwach o skonsolidowanych systemach demokratycznych. Kubka nie zgadza się, podobnie jak autorka kolejnego artykułu, z tym, iż społeczeństwo Szwecji, Norwegii czy Wielkiej Brytanii jest generalnie apatyczne. Zagadnieniom demokracji partycypacyjnej na poziomie lokalnym w wielkiej Brytanii poświęcony jest artykuł Lucyny Rajcy. Zdaniem autorki należy identyfikować i zmieniać czynniki zniechęcające do partycypacji. Ostatnie opracowanie przedstawia doświadczenia przeprowadzania praktyk referendalnych w Europie Środkowej i Wschodniej. Według Magdaleny Musiał-Karg długa tradycja korzystania z referendum dowodzi, iż jest ono ważnym narzędziem zarówno upodmiotowienia społeczeństwa, jak i kształtowania społeczeństwa obywatelskiego.

Publikację zamyka *Aneks*, który zawiera komunikat o stanie badań nad demokracją bezpośrednią w literaturze polskiej opracowany przez Annę Rakowską i Marcina Pomarańskiego oraz komunikat Zdzisława Gromady na temat stowarzyszeń popierających demokrację bezpośrednią.

Dokonując całościowego podsumowania recenzowanej książki, chciałabym podkreślić, że praca wykonana przez redaktorkę tomu Marię Marczewską Rytko zaowocowała pojawieniem się na rynku polskich opracowań naukowych bardzo użytecznej z punktu widzenia badań nad demokracją bezpośrednią pozycji. Recenzowana książka posiada trudne do przecenienia walory poznawcze i praktyczne. Należy stwierdzić również, iż artykuły zawarte w publikacji zawierają różnorodne oryginalne podejścia autorów do zagadnienia tytułowego tak w płaszczyźnie teoretycznej, jak empirycznej, co więcej w całości odpowiadają głównemu zamierzeniu publikacji, mianowicie stanowią usystematyzowaną syntezę i ocenę obecnego

stanu demokracji bezpośredniej w Polsce oraz diagnozują perspektywy i wyzwania na przyszłość. Publikacja jest znaczącym wkładem do postępu badań nad demokracją bezpośrednią oraz stanowi inspirację do dalszych empirycznych i teoretycznych prac badawczych z zakresu omawianej tematyki.

Z pełnym przekonaniem recenzowaną książkę rekomenduję wszystkim Czytelnikom zainteresowanym problematyką demokracji bezpośredniej w Polsce. Z pewnością każdy z nich znajdzie w niej wiele interesujących i potrzebnych informacji.

Agnieszka Rej, rec. [*Antologia polskiej myśli politycznej okresu rozbiorów, wybór i opracowanie Grzegorz Radomski, Witold Wojdyło, Małgorzata Zamojska, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2010, ss. 260.*]

W 2010 r., nakładem Wydawnictwa Naukowego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu ukazał się zbiór materiałów źródłowych pod tytułem *Antologia polskiej myśli politycznej okresu rozbiorów*. Wyboru zamieszczonych w niej tekstów dokonali Grzegorz Radomski, Witold Wojdyło i Małgorzata Zamojska.

Polska myśl polityczna okresu rozbiorów nadal znajduje się w kręgu zainteresowania wielu autorów i pozostaje ciekawym polem badawczym. Każdorazowe przybliżenie czytelnikom dziewiętnastowiecznych refleksji myślicieli i polityków różnych nurtów ideowych pozwala poznawać systemy wartości, koncepcje i wyobrażenia na temat najważniejszych dla narodu kwestii. Bogata spuścizna twórców myśli politycznej, wytworzona na ziemiach polskich w dobie rozbiorów, stanowi nie tylko zachętę do podjęcia szerokich badań naukowych, ale jednocześnie kształtuje obraz świadomości narodowej i społecznej współczesnych Polaków, co z kolei stanowi składnik szeroko pojętej kultury politycznej. Jednak dla szerszego poznania poszczególnych nurtów politycznych niezbędne jest sięganie do bezpośrednich świadectw myśli politycznej. Wgląd do nich, zwłaszcza czytelników nienależących do grona specjalistów, ułatwiają niewątpliwie wydawnictwa źródłowe prezentujące materiały trudno dostępne lub dotąd niepublikowane.

Z tego względu, podjęta przez badaczy myśli politycznej z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu inicjatywa zasługuje na wyróżnienie. Ma ona, jak podkreślają to we *Wstępie* redaktorzy publikacji, dać czytelnikowi „możliwość bezpośredniego kontaktu z tekstem i jego krytycznego osądu”¹. Ten zamysł istotnie został spełniony, przez co publikacja może służyć szerokiemu gronu czytelników nie tylko z kręgu badaczy myśli politycznej, ale także studentom i pasjonatom myśli politycznej. Prezentowane w Antologii materiały źródłowe ukazują wielość nurtów ówczesnego życia politycznego i ułatwiają zapoznanie się z dziewiętnastowiecznymi sporami i polemikami dotyczącymi najważniejszych kwestii związanych zwłaszcza z wyborem dróg prowadzących do niepodległości Polski oraz kształtu ustrojowego przyszłego państwa. Prezentowany zbiór jest już kolejnym tomem źródeł przygotowanym przez zespół toruńskich naukowców. Wspomniani redaktorzy wydali w 2005 r.

¹ Antologia polskiej myśli politycznej okresu rozbiorów, wybór i oprac., G. Radomski, W. Wojdyło, M. Zamojska, Toruń 2010, s. 8.